

הַבְּנֵי יִשְׂרָאֵל יִתְּנוּ לַיהוָה כִּבּוּד רַב וְעוֹלָם

סֵפֶר

זֶהָר הַקְּדוֹשׁ

עִם בְּאוּר
הַבְּתֵר וְהַכְּבוֹד

עִיר וְקִיבוּץ שֶׁנִּשְׁמַח בְּהַלְלוֹת

בִּירְאָה וְיִשְׁמַח בְּפִיזוּתוֹ

מאמר לפרשת וישלח

בהוצאת ישיבת "אביד יעקב"
מוסדות "אור מאיר שמחה" נהריה
על שם ב"ק אדמו"ר רבי מאיר אביחצירא זע"א

מחזורת קרן מללי ברכה

מאמר בענין ההצלה מעינו הרעה של עשו

פְּתַח רַבִּי שְׁמֵעוֹן וְאָמַר , (בראשית לג ה) 'וַיִּשָּׂא אֶת עֵינָיו וַיִּרְא אֶת הַנָּשִׂים וְאֶת הַיְלָדִים וַיֹּאמֶר מִי אֵלֶּה לָּךְ וַיֹּאמְרוּ הַיְלָדִים אֲשֶׁר חָנַן אֱלֹהִים אֶת עַבְדְּךָ'.

הַפְתָּר וְהַכְּבוֹד

אחר שבה רבי פנחס בן יאיר חמיו של רבי שמעון למקום שבו היו רבי שמעון ותלמידיו, והסתלקו העופות שהצלו במקום לימודם היות שרבי פנחס לא רצה להשתמש בהם, ובמקומם צמחו שם שלשה אלילות כמבואר לעיל^א, פתח רבי שמעון לדרוש בענין עינו הרעה של עשו שיוסף הצדיק שמר שלא תשלוט באמו, ומבאר שבזכות זאת ניצולו ישראל מעינו הרעה של בלעם.

פְּתַח רַבִּי שְׁמֵעוֹן וְאָמַר^ב, (בראשית לג ה) 'וַיִּשָּׂא אֶת עֵינָיו וַיִּרְא אֶת הַנָּשִׂים וְאֶת הַיְלָדִים וַיֹּאמֶר מִי אֵלֶּה לָּךְ וַיֹּאמְרוּ הַיְלָדִים אֲשֶׁר חָנַן אֱלֹהִים אֶת עַבְדְּךָ'.

מקורות וציורים

בְּנִשְׂיָא יַעֲבִיד בְּאִילָן וַיְגַו פִּתְגָמָא דְהָדִין נְקוּם וַנְגַח עֲפִייה קְרָבָא וְיַת לָאָה וְרִיבְהָא פִּתְרָאִין וְיַת רְחַל וְיַת יוֹסֵף פִּתְרָאִין. ובפסוק ז: 'וַיִּקְרַב אִיּוֹף לָאָה וַיִּבְרָא וַיְחַיֵּן וַיִּבְתֵּר פֶּן קָרִיב יוֹסֵף וְאֶתְעַפְתֵּי לְמַי רְחַל וְכִסְיָיה קְלוּמְתָהּ וַיְחַיֵּן'.
וראה במדרש רבה בראשית (עח ז): 'וישא עיניו, א"ר בנימין בר לוי לפי ששמענו חנינה באחד עשר שבטים ולא שמענו בשבט בנימין והיכן שמענו החלן (בראשית מג טז) 'ויאמר אלהים יחנן בני ותגשן השפחות הנה וילדיהן ותשתחווין ותגש גם לאה וילדיה' וגו', ביוסף כתיב 'ואחר נגש יוסף ורחל ושתחוו' אלא אמר יוסף הרשע הזה עינו רמה שלא יתלה עיניו ויביט את אמי וגבהה קומתו וכסה אותה הוא דכתיב ביה (שם טז כב) 'בן פורת יוסף בן פורת עלי עין' בן פורת רביית עלי עין בן פורת רביית יוסף בן פורת עלי עין בן פורת רביית יוסף. רבי ברכיה בשם ר' סימון אמר עלי לפרוע עליו מן אותה העין.

וראה עוד בפסיקתא רבתי (פרשה יב): ד"א יוסף נתן נפשו על כבודה של אמו ועשו ביקש להרוג את אמו וכו', והיכן מצינו ביוסף שנתן נפשו על כבודה של אמו אלא כשחזר יעקב לבא לבית אביו כיון שבה לפגוע בעשו מה עשה העביר את בניו ואת האמהות והייתה כל אחת ואחת היא ובניה עוברות ומשתחווים לפני עשו שאתמו 'ותגשן השפחות וילדיהן ותשתחווין ותגש גם לאה וילדיה וישתחווין אבל ברחל ראה מה כתיב 'ואחר נגש יוסף ורחל' ותשתחווין רחל ויוסף אין כתיב כאן, אלא יוסף ורחל למה כן אמר אין אשה בעלת נוי כאמי והרשע הזה חשוד על העריות, נתן עצמו ראשון ועמד לו לפניה שלא יראנה עשו. הוא שאביו מקלסו 'בן פורת יוסף בן פורת עלי עין' (שם טז כב) מהו עלי עין שכסית עינו של אותו רשע מאיברך.

עוד ראה ברש"י על הפסוק 'בן פורת יוסף' (בראשית מג טז): ויש מ"א בר בורוכי שתישבים על הלשון בשעה שבה עשו לקראת יעקב

א. הסוגיא מתחילה לעיל (דף ר): רבי פנחס תוה אָזִיל לְמִתְקִי בְּרֵיתָהּ, אֲנַתְהוּ דְרַבִּי שְׁמֵעוֹן, דְתוֹת פְּתוּרָא. והוא אזלי עפיה חבְרָא. ובהמשך שם (רא:): אֲדַחְקִי, הָא תַלְתֵּי אֵילָנִין, מִתְפַּשְׁטֵן בְּעֵנְפִין לְתַלְתֵּי סַרְרִין עֲלֵייהוּ, וּמַעְיָנָא דְמָנָא נְבַעֲטוּ לְמַיְהוּ. חָדוּ בְּלִהוּ חַבְרָא, וְחָדוּ רַבִּי פְּנַחַס וְרַבִּי שְׁמֵעוֹן. אָמַר רַבִּי פְּנַחַס טוֹרַח סִגִּי הָנָה לְאִינוּן עוֹפֵי בְּקַדְמֵיתָא, וְטוֹרַח בְּעַלֵּי חַיִּים לֹא בְּעֵינֵי. דְהָא וְרַחֲמִיו עַל פֶּל מַעֲשִׂיו' כְּתִיב (ההלים טו ט). אָמַר רַבִּי שְׁמֵעוֹן, אָנָּא לֹא אֶסְתַּנָּא לֹון. אָבָל אִי קוֹדְשָׁא בְּרִיהּ הוּא חָס עָלָו לִית אָנָּו יְגַלְזוּ לְדַתְיָא מִתְּנָן דִּילֵיהּ. קְתַבּוּ תַחֲוֹת הַהוּא אֵילָנָא, וְשִׁתּוּ מִן מַיָּא, וְאֶתְקַבְּטוּ. ע"כ. ולאחר מכן כל אחד מאלו התנאים גילו סודות התורה.

ב. בדפוס מנטובא ליתא לכל קטע זה, ותחילת המאמר הוא פְּתַח רַבִּי אֶלְעָזָר וְאָמַר וּתְגַשְׁנָה הַשְּׁפָחוֹת הָנָה וְיִלְדֵיהוֹן וְתִשְׁתַּחֲוּיִין וְלִבְתֵּר כְּתִיב, ותגש גם לאה וילדיה ושתחווין ואחר נגש יוסף ורחל וגו', והא יוסף ורחל וילדיה ושתחווין ואת רחל ואת יוסף אחרנים. והוא עבר דלגירסת הספרים שיעקב כבר שינה את שם יוסף לפני רחל, קצת קשה דאם כן מה הרבותא ביוסף שהסתיר את אמו. וראה בהערה להלן מה שמוישוב לפי גירסת הרמ"ז.

ג. להבנת הענין נעתיק הפסוקים (בראשית לג א - ז): 'וַיִּשָּׂא יַעֲקֹב עֵינָיו וַיִּרְא וְהָנָה עֵשׂוּ בָּא וַיַּעֲמֵוּ אֶרְבַּע מְאוֹת אִישׁ וַיַּחֲזִק אֶת הַיְלָדִים עַל לָאָה וַיַּעַל רְחַל וַיַּעַל שְׁתֵּי הַשְּׁפָחוֹת. וַיִּשָּׂם אֶת הַשְּׁפָחוֹת וְאֶת לְדֵיהוֹן רֵאשְׁנָה וְאֶת לָאָה וְיִלְדֵיהָ אַחֲרָיִם וְאֶת רְחַל וְאֶת יוֹסֵף אַחֲרָיִם. והוא עבר לְפָנֵיהֶם וַיִּשְׁתַּחוּ אֶרְצָה שְׁבַע פְּעָמִים עַד גִּשְׁתּוּ עַד אַחֲוִיו. וַיִּרְצֵן עֵשׂוּ לְקִרְאָתוֹ וַיִּמְקַהְלוּ וַיַּפֵּל עַל צְוָארָו וַיִּשְׁקָהוּ וַיִּכְבַּס. וַיִּשָּׂא אֶת עֵינָיו וַיִּרְא אֶת הַנָּשִׂים וְאֶת הַיְלָדִים וַיֹּאמֶר מִי אֵלֶּה לָּךְ וַיֹּאמְרוּ הַיְלָדִים אֲשֶׁר חָנַן אֱלֹהִים אֶת עַבְדְּךָ. וּתְגַשְׁנָה הַשְּׁפָחוֹת הָנָה וְיִלְדֵיהוֹן וְתִשְׁתַּחֲוּיִין, ותגש גם לאה וילדיה ושתחווין ואחר נגש יוסף ורחל וילדיה ושתחווין'.
וראה בתרגום ויגות שם בפסוק ב: 'וַיִּשְׂוּ יַת לְחִינְקָא הֵינָן וַיְבַנְיֵהוּ בְּקַדְמֵיתָא אֲרִים אָמַר אֵלֵו אֲתִי עֵשׂוּ לְחַבְלָא בְּרַבִּיא לְמַעְבַּד וְנָו

ספר מאמר בענין ההצלה מעינו הרעה של עשו ה'חזר

תא חזי, תהוא רשע דעשו, יהיב עינוי לעיינא על נשין, ובגנייה אתקין תיקוני יעקב. שני שפחות בקדמיותא, ובגניהון לבתר, דחשיבו ויתר. לאה אפתרייהו, ובנהא לבתר. לבתר יוסף, ובתרה רחל, יהוא עבר לפניהם.

כד סגידו בלהון, מה בתיב. (שם פסוק ו) 'ותגשנה השפחות הנה וילדיהן ותשתחוו'. ולבתר בתיב (שם פסוק ז), 'ותגש גם לאה וילדיה וישתחוו ואחר נגש יוסף ורחל וגו'. והא יוסף לבתרייתא הנה,

הבְּתֵר וְהַכְּבוֹד

עבר לפניהם (שם פסוק א) - ויעקב עבר לפניהם, אמר אם יבא אותו רשע להלחם ילחם בי תחילה.

אחר שביאר רבי שמעון שיעקב אבינו שם קודם את השפחות וילדיהן, מפני שאם עשו ילחם או יתן עיניו בנשיו, יוכל להציל את השאר, יבאר עתה שבעת הששתחו לעשו. קודם השתחו הנשים ואחר כך ילדיהן, אך יוסף שחשש ביותר על אמו עמד לפניו כדי להסתירה מעיני הרעה של עשו.

כד סגידו בלהון - כשכולם השתחו, מה **בתיב** - מה כתוב שם (שם פסוק ו) 'ותגשנה השפחות הנה וילדיהן ותשתחוו', ולבתר בתיב (שם פסוק ז) - ואחר כך כתוב, 'ותגש גם לאה וילדיה וישתחוו ואחר נגש יוסף ורחל וגו', ומקשה, והא יוסף לבתרייתא הנה - והרי

ופסוק זה נאמר בעת שבא עשו ורצה להלחם ביעקב אבינו בעת שחזר לארץ ישראל. עתה דורש רבי שמעון בסוד הענין, **תא חזי** - בא וראה, **ההוא רשע דעשו** - זה הרשע עשו, **יהיב עינוי לעיינא על נשין** - נתן עיניו להסתכל על נשים, **ובגנייה אתקין תיקוני יעקב** - ובגללו הוצרך יעקב לתקן את תיקוני וסדר עמידת נשיו ובניהם, כסדר האמור בתורה^ה, ומבאר, **שני שפחות בקדמיותא** - יעקב שם את השפחות בראשונה, **ובגניהון לבתר, דחשיבו יתיר** - ואת בניהם אחריהם, מפני שהם חשובים יותר^י, **לאה אפתרייהו, ובנהא לבתר** - לאה אחריהם ובניה אחר כך, **לבתר יוסף, ובתרה רחל** - ואחר כן רחל ובנה יוסף^י, **הוא**

מקורות וצינים

במולה עד לבסוף וזה מנהג נהוג עד עכשיו על פי הרוב למלכים וכיוצא בהם. עכ"ל.

ו. **ראה** במדרש רבה (בראשית עה ח) וז"ל: 'ישם את השפחות ואת ילדיהן ראשונה', הלא אמרה אחרון אחרון חביב. 'הוא עבר לפניהם' הה"ד (ההלים קג יג) 'כרחם אב על בנים'. תני ר' חייא כרחמן שבאבות, ואי זה הוא רחמן שבאבות, ר' יהודה אמר זה אברהם, אמר אברהם (בראשית יח כה) 'חלילה לך מעשות כדבר הזה'. ר' לוי אמר יעקב 'הוא עבר לפניהם' אמר טב דיגע בי ולא בהון.

ו. **כתב** הרמ"ז בנוסחא ישנה מצאתי כתוב לבתר רחל ובנה יוסף, ולגרסת הספרים קשה פשטות הפסוק שכתוב 'אָתָּה רָחֵל וְאֶת יוֹסֵף אַחֲרֵיכֶם, ומשמע שקודם שם יעקב את רחל ואח"כ את יוסף, ועוד קשה המשך דברי הוזהר, דאם יעקב עצמו שם את יוסף לפני אמו, מהו הרבותא ביוסף שהסתיר את אמו. ח. רש"י שם.

בכולן קדמו האמהות ללכת לפני בניהם להשתחוות וברחל כתיב נגש יוסף ורחל וישתחו. אמר יוסף רשע הזה עינו רמה שמא יתן עינו באמי יצא לפניו ושרבב קומתו לכסותה והוא שברכו אביו 'בן פורת' הגדלת עצמך יוסף 'עלי עין' של עשו לפיכך זכית לגדולה.

ד. **לשון** זה 'רשע דעשו' עם ד', מובא בעוד מקומות בוזהר (ח"א קלו: וקעא: ועוד).

ה. **וראה** בתרגום יונתן (הובא לעיל): שיעקב שם קודם את השפחות כדי שאם ילחם או יעשה זנות באלו, יוכל להלחם ולהציל את השאר.

אמנם ראה בפירושו של רבי אברהם בן הרמב"ם (שם), וז"ל: 'ישם את השפחות', אין זה כדי להבריא את האחרון בהם אם יכמין עשו ויהרוג את הראשון שהרי הכל בנוי ונשיו אלא כך גזור הסדר שיסכה הפחות במעלה את הגדול במעלה ויתאחר היותר נכבד

וְרַחֵל לְקַמְיָה. אֵלֶּה בָּרָא טָבָא, בָּרָא רְחִימָא, צְדִיקָא דְעֵלְמָא,
 יוֹסֵף, בֵּינוּן דְחִמָּא עֵינִיה דְתַחֵמָא רְשָׁע מִסְתַּכַּל בְּנָשִׁין, דְחִיל עַל
 אַמְיָה, נְפִיק מֵאַבְתָּרָה, וּפְרִישׁ דְרוּעוּי וְגוֹפִיָה, וְכַסֵּי עֲלָה, בְּגִין דְלֹא
 יִתֵּן הַהוּא רְשָׁע עֵינֵי בְּאַמְיָה.
 כְּמָה אַתְסָגִי, שִׁית אַמִּין לְכָל סָטֹר, וְחִפָּא עֲלָה, וְלֹא יְכִיל עֵינִיה
 דְתַחֵמָא רְשָׁע לְשִׁלְטָאָה עֲלָה.

הַפְתָּר וְהַכְּבוֹד

אחר שביאר רבי שמעון שיוסף הצדיק כסה על אמו כדי שלא יתן בה עשו את עינו הרעה, יבאר עתה שנעשה עמו נס ונתגדל גופו שש אמות לכל צד.

ומבאר שיוסף הצדיק נעשה עמו נס ונתגדל גופו באותו שעה², כְּמָה אַתְסָגִי - וכמה נתגדל, שִׁית אַמִּין לְכָל סָטֹר - שש אמות לכל צד, [שהם כנגד שש קצוות הכלולות ביסוד³], וְחִפָּא עֲלָה - וכיסה עליה, וְלֹא יְכִיל עֵינִיה דְתַחֵמָא רְשָׁע לְשִׁלְטָאָה עֲלָה - ולא יכלו עיניו של אותו רשע לשלוט עליה, ובזה מתיישב שבתחילה היה יוסף מאחורי אמו, ואחר כך בא לפניו. והרמז בזה ש"מ הרשע שהוא שרו של עשו רוצה לינוק שפע מהקדושה וליהנות מזיו השכינה הנקראת 'חל', מיד עולה היא למעלה מן היסוד, והוא מכסה עליה שלא ישלוט בה הס"מ⁴.

יוסף היה באחרונה, וְרַחֵל לְקַמְיָה - ורחל היתה לפניו, ואם כן למה כתוב 'ואחר נגש יוסף ורחל', ומשיב אֵלֶּה בָּרָא טָבָא, בָּרָא רְחִימָא - אלא בן טוב, בן אהוב, צְדִיקָא דְעֵלְמָא, יוֹסֵף - צדיק העולם היה יוסף, כִּיּוֹן דְחִמָּא עֵינִיה דְתַחֵמָא רְשָׁע מִסְתַּכַּל בְּנָשִׁין - כיון שראה שעניניו של אותו הרשע מסתכלות בנשים, דְחִיל עַל אַמְיָה - היה מפחד על אמו⁵, נְפִיק מֵאַבְתָּרָה - יצא יוסף מאחוריה, וּפְרִישׁ דְרוּעוּי וְגוֹפִיָה, וְכַסֵּי עֲלָה - ופרש זרועותיו וגופו וכיסה עליה⁶, בְּגִין דְלֹא יִתֵּן הַהוּא רְשָׁע עֵינֵי בְּאַמְיָה - כדי שלא יתן אותו הרשע את עיניו באמו⁷.

מְקוֹרוֹת וְצִיּוּנִים

ז. וכסה אותה, הוא דכתיב ביה 'בן פורת יוסף בן פורת עלי עין', בן פורת רביית עלי עין, בן פורת רביית יוסף בן פורת עלי עין בן פורת רביית יוסף. ע"כ.

יג. עפ"י הרמ"ק המבואר החלן. וראה עוד בדמשק אליעזר שכתב וז"ל: כמה, אתסגי שית אמין לכל סטור. עפ"י נס נתרבה חופאה וכסיה של כל צד רחל חי' בין רחל לבין הכסוי ששה אמות לכל צד של רחל היינו לג' צדדים ימין ושמאל ולפניו אבל לצד אחור לא צריך כסוי כי שם לא מסתכל הרשע לזה חי' בג' צדדים כסיה וחפאי לה בר"י אמות בכח חי' של יסוד צדיק הכולל בו ח"י שמות צרופי חי"ו שהעולם נחתם בהם כדאיתא (ע"ח שער הקדמה כלל כ"ו). עכ"ל.

יד. עפ"י הרמ"ק וז"ל: 'כמה אסתגי שית אמין' וכו', הענין כי יוסף הוא היסוד ואימיה רחל היא השכינה, וס"מ רשע בא להסתכל בה ליהנות מזיוהו, מיד רחל עולה למעלה מהיסוד והיסוד מכסה על המלכות ומתגדל ומתפשט לכל צד, והתפשטותו תהליש ההנהגה העליונה שלא יוכל ס"מ להתקרב שם כלל והיינו שית אמין לכל סטור שש קצוות ההנהגה שבכל ספירה וספירה מוששה ספירות. עכ"ל.

יב. ראה בהערה לעיל דברי התרגום ונתן.

יג. ראה בהערה לעיל שגם במדרש איתא כעין זה.

יא. כעין זה איתא בזהר במק"א (ח"א קשה): וְקָא חֲזוּ, בְּשַׁעְתָּא דְאַתָּא עֵשׂוֹ, מַה עֵבֵד. וְיִשָּׁם אֵת הַשְּׁפָחוֹת וְאֵת יְלִדְיָן דְרַאשׁוּנָה וְאֵת לֵאָה וְלִדְיָהּ אַחְרוּנִים וְאֵת רַחֵל וְאֵת יוֹסֵף אַחְרוּנִים. מַאי טַעְמָא, בְּגִין דְדָחִיל עַלָּה דְרַחֵל, דְלֹא יִסְתַּכַּל הַהוּא רְשָׁע בְּשַׁפְּרִי: דִּלְהוּ וְלֹא יִמְטַרְג לִיָּה עֲלָה. תוּ מַה פְּתִיב, וְתַגְשָׁנָה הַשְּׁפָחוֹת הַנָּה וְתַגְדִּינָן וְתַשְׁתַּחֲוּיָן וְתַגְשׁ גַּם לֵאָה וְלִדְיָהּ וְיַשְׁתַּחֲוּוּ, וְנָשִׁין מַקְפִּי גַבְרִין. אֲבָל בְּרַחֵל מַה פְּתִיב וְאַחַר נִגַּשׁ יוֹסֵף וְרַחֵל, וְיוֹסֵף מַקְפִּי אַמְיָה וְאַיְהוּ חִפָּא עֲלָה, וְעַל דָּא פְּתִיב, (בראשית מט כב) 'בְּן פֹּרְתַי יוֹסֵף בְּן פֹּרְתַי עֲלִי עֵין'. דְאַסְגִּי גּוֹפִיָּה וְחִפָּא עַל אַמְיָה. עֲלִי עֵין, עֲלִי עֵינָא דְתַחֵמָא רְשָׁע.

וראה בש"ך (בראשית לג ב) וז"ל: וקטרוג הוא שיכול לומר שהם היו שתי אחיות גדולה לגדול וקטנה לקטן ואתה גדול שלקחת הבכורה, ואפילו שתאמר שנלקחה ברמאות, עם כל זה מאחר שנלקחה הגדולה קודם ובבוקר ידעת שהיא לאה היה לך להניח הקטנה. עכ"ל. עוד ראה מה שכתב בפרדס יוסף שם בזה.

יב. ראה כמו בן במדרש רבה (בראשית עח י) וז"ל: אלא אמר יוסף, הרשע הזה עינו רמה שלא יתלה עיניו ויביט את אמי ונבהה קומתו